

Autonome wapens binnen de krijgsmacht

In deze bijdrage schetst de auteur de ontwikkeling en het gebruik van (semi)autonome wapens. Hij gaat na welke morele vragen het gebruik van dit soort wapensystemen met zich meebrengt en pleit ervoor dat geestelijk verzorgers hierover actief het gesprek aangaan binnen Defensie.

Anne Pier van der Meulen

BINNEN DE KRIJGSMACHT nemen (semi)autonome wapens wereldwijd een steeds grotere plaats in. De luchtmacht kent bijvoorbeeld drones, semi-autonome vliegtuigen (zoals de Reaper) waar explosieven aan vastgemaakt kunnen worden. In Nederland heeft de vliegbasis Leeuwarden een Reaper-squadron, waarbij meteen gezegd moet worden dat de Nederlandse krijgsmacht de Reaper gebruikt voor monitoring en opsporing en (nog) niet voor geweldsuitoefening. Naast de luchtmacht hebben ook andere krijgsmachtonderdelen zoals de marine en de landmacht (semi)autonome wapensystemen tot hun beschikking. Op internationaal vlak ontwikkelen landen als de Verenigde Staten, het Verenigd Koninkrijk, Israël, Rusland, China, maar ook Turkije en Iran, volop autonome wapensystemen en zetten deze ook daadwerkelijk in.

De oorlog in de Oekraïne laat bovendien zien hoe belangrijk oorlogsvoering met (semi)autonome wapensystemen is geworden.

Het woord 'autonoom wapen' roept in deze van alles op. Voor velen heeft het iets beangstigends dat geweldsuitoefening los kan komen te staan van menselijke beïnvloeding. Het beeld van een 'killerrobot' die dood en verderf zaait, zoals in films als *RoboCop* (1987) van Paul Verhoeven, is voor velen een schrikbeeld. Anderen staan juist positiever tegenover de snel ontwikkelende techniek en de mogelijkheden om effectief en doelgericht op te treden (o.a. Baker, 2022).

Menselijke bemoeienis

Centrale vraag van dit artikel is of geestelijk verzorgers binnen Defensie met betrekking tot de thematiek van autonome wapensystemen een rol te spelen hebben. En zo ja, waar deze rol dan uit bestaat. Voorafgaand aan de bespreking hiervan, is het van belang te benadrukken dat de internationale politiek de inzet van volledig autonome wapensystemen op dit moment tegenhoudt. Het Europees Parlement heeft zich bijvoorbeeld enkele jaren geleden in een resolutie uitgesproken tegen het gebruik van dergelijke wapensystemen (Europees Parlement, 2018), alsook de Heilige Stoel te Rome en de Wereldraad van Kerken (World Council of Churches, 2021). Het Europees Parlement stelt, net als de kerken, dat wapens altijd in handen en onder controle moeten blijven staan van mensen. Menselijke bemoeienis

met wapens blijft uitgangspunt. Wapens mogen dus volgens parlement en kerken dus nooit volledig autonoom ingezet worden.

Eind 2021 heeft het Nederlandse kabinet dit standpunt bevestigd (Tweede Kamer der Staten Generaal, 2021), naar aanleiding van het advies van de Commissie Autonome Wapensystemen (Adviesraad Internationale Vraagstukken, 2021). Dat wil niet zeggen dat de productie van autonome wapensystemen internationaal wordt stilgelegd. Landen als de Verenigde Staten, Rusland, China en Israël stellen zich namelijk uiteindelijk afwijzend op tegen een verbod op de ontwikkeling van autonome wapensystemen (Campaign to stop Killerrobots, 2021; Shead, 2021). Bovendien maken krijgsmachten op dit moment wel gebruik van semiautonome wapensystemen.

Dit zijn wapensystemen die voor een groot of minder groot deel autonoom opereren, maar waarbij nog wel menselijke interventie plaatsvindt. We spreken in dit verband van 'unmanned aerial vehicles' (drones, zoals de eerder genoemde Reaper), 'unmanned surface vehicles' (onbemande watervoertuigen) en 'unmanned ground vehicles' (onbemande landvoertuigen). Militairen zijn dus wel betrokken bij deze (semi)autonome wapensystemen, maar de systemen functioneren ook voor een groot deel op zelfstandige basis; bijvoorbeeld bij het opsporen van vijandige onderzeeboten door 'unmanned surface vehicles'.

De inzet van semiautonome wapens hoeft in mijn ogen niet moreel verwerpelijk te zijn. We zien in de Oekraïne hoe, mede dankzij de inzet van drones, de Oekraïense strijdkrachten

de Russische opmars richting Kiev hebben weten te stoppen (Van Wayenburg, 2022). Semi-autonome wapens bleken hier een effectief en in mijn ogen moreel geoorloofd middel om de eigen burgers te beschermen. Toch kleeft er een serieus risico aan de inzet van (semi)autonome wapensystemen. Wat als de menselijke bemoeienis bij deze systemen minder en minder gaat worden? Als staten, met het oog op een zo gering mogelijk verlies van mensenlevens en uit economische motieven, liever overgaan tot de inzet van volledig autonome wapens? Het gaat in deze om wapens die er nu

Is het moreel geoorloofd om het doden van mensen volledig aan robotica over te laten?

ook al zijn, zoals de wapensystemen bij de grensbewaking aan de grens van Noord- en Zuid-Korea, maar die tot nu toe nog niet worden ingezet. Menselijke bemoeienis bij deze wapensystemen is nu dus nog een vereiste, mede dankzij internationale afspraken, maar je kunt de vraag stellen of dit in de toekomst ook zo zal blijven. Als er meer autonome wapensystemen ontwikkeld zullen worden, zullen deze dan ook altijd in handen van mensen blijven? En wat als deze wapensystemen buiten de reguliere krijgsmachten om een plek zullen vinden bij criminele, terroristische of antidemocratische organisaties?

Passend moreel kader

Voor een reflectie op de ontwikkeling en inzet van (semi)autonome wapensystemen, zie ik een rol weggelegd voor de geestelijk verzorging binnen de krijgsmacht. Vanwege hun onafhankelijke rol kunnen geestelijk verzorgers, zonder een bepaald belang te vertegenwoordigen, vragen stellen bij de inzet van semiautonome en volledig autonome wapens. Het gaat hier om agendering van de thematiek, het formuleren van morele vragen over de productie en inzet van autonome wapens en het stimu-

leren van het gesprek. In de gespreksvoering kunnen thema's aan de orde komen als: in hoeverre is oorlogsvoering met (semi)autonome wapens anders dan met conventionele wapens? Hoort hier een andere manier van morele reflectie bij? Bovendien kennen we in de theorie van de rechtvaardige oorlog ten tijde van oorlogsvoering de principes van militaire noodzaak, onderscheid tussen combattanten en non-combattanten en proportionaliteit ('jus in bello'; o.a. Blanchard & Taddeo, 2022; Regan, 2013; Van Iersel, 2022). Deze criteria zorgen voor een morele legitimatie van de inzet van geweld. Gelden deze uitgangspunten nog steeds als het gaat om de inzet van (semi)autonome wapens of voldoen deze criteria niet meer?

Zelf ben ik geneigd te zeggen dat met inzet van semiautonome wapens deze uitgangspunten nog steeds een passend moreel kader bieden. De beslissingsgrond voor de inzet van deze wapens blijft immers in menselijke handen. Hoewel er grote verschillen bestaan in menselijke militaire betrokkenheid bij autonome wapensystemen, is het inzetten van deze semiautonome wapens niet los te zien van menselijke keuzes en besluiten. Operators en dronepiloten, maar ook juristen en militaire functionarissen, blijven invloed houden op het daadwerkelijk overgaan tot actie. Hier bestaat dus geen wezenlijk verschil met de inzet van conventionele wapens.

Maar met de inzet van volledig autonome wapens verandert er in de oorlogsvoering wel iets wezenlijks. Want een cruciale vraag kan niet achterwege blijven: is het moreel geoorloofd om het doden van mensen volledig aan robotica over te laten, zonder dat er enige menselijke bemoeienis aan te pas komt? In geval van de inzet van volledig autonome wapens bij oorlogsvoering, is er mijns inziens een vergrote kans dat er ook onschuldige slachtoffers zullen vallen. Want onderscheid maken tussen een vijandige militair en burger (een van de criteria van het jus in bello) is in bepaalde gevallen voor militairen al moeilijk, laat staan voor autonome wapens die van standaarden en algoritmes uitgaan. Juist het oog in oog staan met

de vijand, zoals in een conventionele oorlog, bewaakt in zekere zin de humaniteit (World Council of Churches, 2021).

Discussie stimuleren

Geestelijk verzorgers bij Defensie kunnen deze thematiek aan de orde stellen in groeps-gesprekken en bij gesprekken met commandanten en andere leidinggevendenden, zowel in een operationele als in een opleidingssetting. Daarbij gaat het niet alleen om bespreking van wat er nu op dit moment plaatsvindt op het terrein van (semi)autonome wapens, maar ook en vooral om wat er in de toekomst zou kunnen gebeuren. In de Nederlandse context: blijft de Reaper bijvoorbeeld alleen monitoren of wordt dit semiautonom wapen straks toch met explosieven uitgerust? Of gaat de Milrem, een autonoom voertuig uitgerust met wapens van de Nederlandse landmacht, straks toch zonder menselijke bemoeienis opereren? En vooral, hoe moreel is dat? Een volledig autonoom wapen kan uit zichzelf nooit moreel zijn, maar het kan wel zo geprogrammeerd worden, dat het zo nauwkeurig en zorgvuldig mogelijk doelen uitkiest. Deze functie-bepalingen en programmeringsinstellingen zijn echter niet gelijk te stellen met vormen van moraliteit. Er ligt wellicht moraliteit aan ten grondslag, maar daarbij kun je niet zeggen dat volledig autonome wapens moreel van aard zijn. Moraliteit impliceert een geweten (Johnson & Axinn, 2013).

Ethiek blikt meestal terug: eerst is er de techniek, dan komt de ethiek. Maar in de kwestie rondom autonome wapensystemen zou de ethiek een vooruitgeschoven positie kunnen innemen. Deels gebeurt dit ook al, overigens buiten de Diensten Geestelijke Verzorging om. Zo is er in de Nederlandse context de Adviesraad Internationale Vraagstukken, een adviescommissie die rapporten uitbrengt over het omgaan met de productie en inzet van (semi-)autonome wapensystemen (Adviesraad Internationale Vraagstukken, 2015, 2021). Ook biedt de vuistdikke dissertatie van luitenant-kolonel Ilse Verdiesen inzicht in onderliggende waarden die gerelateerd zijn aan de inzet van (semi-)autonome wapensystemen (Verdiesen,

2019). Uitgangspunt van deze publicaties is dat er altijd menselijke bemoeienis bij de inzet van autonome systemen moet blijven bestaan.

Wat de Diensten Geestelijke Verzorging betreft – zonder een bepaald belang te vertegenwoordigen – kunnen haar geestelijk verzorgers in de eigen context een discussie stimuleren die wettelijk is voor de toekomst van de krijgsmacht. Zij kunnen mede aanjager zijn van dit debat en vragen stellen bij huidige en mogelijk toekomstige ontwikkelingen. In mijn eigen werkomgeving, de Nederlandse Defensie Academie, heb ik hier de gelegenheid toe. Ook op andere opleidingscentra zou het gesprek geopend kunnen worden, evenals bij de operationele eenheden die gebruikmaken van (semi) autonome wapensystemen.

De beslissingsgrond voor de inzet van deze wapens blijft in menselijke handen

Daarnaast ligt er voor geestelijke verzorgers binnen de krijgsmacht wellicht in de toekomst ook een rol richting Defensie-personeel. Op dit moment worden binnen de Nederlandse krijgsmacht (semi)autonome wapens enkel ingezet voor de monitoring, opsporing en bijvoorbeeld het in kaart brengen van terreinen en gebieden. Er is geen sprake van gewelds-uitoefening via (semi)autonome wapensystemen. Maar dat kan uiteraard in de toekomst gaan veranderen. De Amerikaanse krijgsmacht maakt bijvoorbeeld wel gebruik van piloten die drones besturen en die doelen selecteren en explosieven afvuren richting vijandige doelen. Deze piloten besturen de drones vaak vanuit de Verenigde Staten zelf; na 'hun werk' gaan ze gewoon naar hun huis. Wat betekent het dat je vanuit jouw controlekamer tot een actie overgaat, waarbij mogelijk ook burger-slachtoffers vallen, en je een uur later met je familie aan tafel zit? Kun je deze twee totaal verschillende werelden met elkaar in verband brengen? Tot dusver is hier, naar mijn weten,

geen uitgebreid wetenschappelijk onderzoek naar gedaan. Wel blijken individuen, zoals marinier Ian Cameron die ruim driehonderd Talibanstrijders doodde als dronepiloot, hier geestelijk veel last van te hebben (De Waal, 2022). In zo'n situatie lijken mij geestelijke zorg en juiste begeleiding van groot belang.

Tot besluit

Als geestelijk verzorgers bij Defensie, maar ook in de zorg (waar ik voorheen werkte), zijn wij niet zo snel geneigd om morele vragen in organisatieverband systemisch aan de orde te stellen. We voelen ons al snel moralistisch en willen mensen niet tegen de haren in strijken of te zeer tegen het organisatiebelang ingaan. Dit is zeker begrijpelijk. Maar de agendering en thematisering van morele vragen hoeft niet op een moralistische wijze te gebeuren. Als geestelijk verzorgers binnen Defensie kunnen we in onze eigen werkcontext het noodzakelijke gesprek agenderen, openen en begeleiden.

Reflecteren op de morele rechtvaardiging van de uitoefening van geweld is zowel voor militairen als voor geestelijk verzorgers van grote waarde. Vanwege onze onafhankelijke positie binnen Defensie kunnen we het open en transparante gesprek over (semi)autonome wapens entameren. Door het schetsen van verschillende posities en de morele kwesties van nu en wat mogelijk op ons afkomt te verwoorden, kunnen we een waardevolle bijdrage leveren.

Dr. A.P.S. van der Meulen is krijgsmachtpredikant bij de Nederlandse Defensie Academie, locatie Breda. E-mail: aps.vd.meulen@mindef.nl.

Literatuur

Adviesraad Internationale Vraagstukken (2015). *Autonome wapensystemen: de noodzaak van betekenisvolle menselijke controle*. AIV.

Adviesraad Internationale Vraagstukken (2021).

Autonome wapensystemen: het belang van reguleren en investeren. AIV.

Baker, D. (2022). *Should we ban killerrobots?* Polity Press.

Blanchard, A. & Taddeo, M. (2022). Jus in bello necessity: the requirement of minimal force, and autonomous weapons systems. *Journal of Military Ethics*, 21, <https://doi.org/10.1080/15027570.2022.2157952>.

Campaign to Stop Killerrobots (2021). *Less autonomy, more humanity*. <https://www.stopkillerrobots.org> (januari 2022).

Europees Parlement (2018). Resolutie automatische wapensystemen. *Publicatieblad van de Europese Unie*, <https://www.eur-lex.europa.eu> (januari 2022).

Iersel, F. van (2022). Rechtvaardige oorlog: een morele traditie onder druk. *Kerk en Theologie*, 73 (4), 357-374.

Johnson, A. & Axinn, S. (2013). The morality of autonomous weapons. *Journal of Military Ethics*, 12, 129-141.

Regan, R. (2013). *Just war*. E-book. Catholic University of America Press.

Shead, S. (2021). *UN talks to ban 'slaughterbots' collapsed: here's why that matters*. CNBC. <https://www.cnbc.com> (januari 2022).

Tweede Kamer der Staten Generaal (2021). *Reactie op vragen omtrent autonome wapensystemen*. Aanhangsel Handelingen 1050. <https://www.tweedekamer.nl> (januari 2022).

Verdiesen, I. (2019). *Agency perception and moral values related to autonomous weapons*. Brill/Nijhoff.

Waal, M. de (2012). *Marinier Ian Cameron doodde ruim driehonderd Talibanstrijders: 'Had het wel zin?'* NRC Handelsblad. <https://www.nrc.nl/nieuws/2012/08/27/marinier-ian-cameron-doodde-ruim-driehonderd-talibanstrijders-had-h> (september 2022).

Wayenburg, B. van (2022). *Drones spelen een hoofdrol in de oorlog in Oekraïne*. NRC Handelsblad. <https://www.nrc.nl/nieuws/2022/04/14/drones-speleen-hoofdrol-in-de-oorlog-in-oekraïne> (14 april 2022).

World Council of Churches (2021). *A plea for preserving our shared humanity*. <https://www.oikoumene.org> (september 2022).